

ГЛАГОЛИ СЪС ЗНАЧЕНИЕ 'ОБИЧАМ' В ИСТОРИЧЕСКИ И В СЪВРЕМЕНЕН ПЛАН

Кирил Първанов

Институт за български език – Българска академия на науките

Резюме. Настоящата статия е посветена на историческия развой на глаголите със значение 'обичам'. Обект на анализ са появата и развоят на глаголите, които носят тази семантика. Лингвистичният материал е екскерпиран от *Речник на старобългарския език т. I и т. II*, *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae paleoslavicae*, *Речник на произведенията на патриарх Евтимий*, *Речник на словата на авва Доротея*, *Среднеболгарский перевод Хроники Константина Манасия*, *Речник на книжовния език на народностна основа*, *Архива за БДР*. Лексикалните значения на старобългарските, среднобългарските глаголи, на глаголите от ТД и книжовните са според съответните речници, които са цитирани в библиографията.

Keywords: verb, Old Bulgarian Language, dialects

Старобългарският глагол *любѣти*, *любѣѣ*, *любѣши* е образуван с помощта на наставката *-н-* (*ei) и се свързва със съществителното *любѣ*, *любѣѣ*. *Любѣти* е отименен каузатив, който принадлежи към IV спрежение, II разред. Този тип глаголи са преходни и показват, че някой прави някого такъв (Грамматика 1993б: 281). Г. Ганева с основание отбелязва, че старият суфикс *-н-* (*ei) постепенно губи своята каузативна семантика, като за този процес спомага процесът на вторична имперфективация. Така постепенно суфиксът *-н-* (*ei) се превръща в темпорална гласна (Ganeva, 2012: 35). *Любѣти* в старобългарски означава:

1. Обичам някого: *ѡже любѣтиѣ ѡтца ли матерѣ паче мене нѣстѣ мене достоннѣ* Мт 10.37 Зогр., Ас.; *любѣти сѡ ,обичаме се с някого': аще любѣниѣ сѡ бѣ въ насѣ прѣбываетѣ н любѣ его свършѣна естѣ*. Евх. 36б, 18.

2. Искам, желая: *лѣбѣти ли съподобѣти сѡ аѣлѣскѣмѣ образѣ*. *и причастити сѡ въ лѣкѣ мѣнѣнѣскѣн*. Евх. 86б, 22.

В старобългарски се среща още префигурираният глагол *възлюбѣти*, *възлюбѣѣ*, *възлюбѣши*. Той има значение 'възлюбя, обикна някого': *възлюбѣши гѡ бѡ твоего*. *въсѣмѣ сѡдѣмѣ твонѣмѣ* Мар. Мт 22.37. *,харесам, пожелаю нещо': како ѡловѣколюбѣца въселѣти сѡ въ ны възлюбѣ* Супр. 507.6.

В *Slovník jazyka staroslověnského* откриваме вторичния имперфектив *възлюбѣлати, възлюбѣлаж, възлюбѣлаешн*. Той е образуван с помощта на наставка *-ла-* със запазване на *j*. Този начин е по-нов в сравнение със стария, при който *j* изчезва (Грамматика, 1993а: 263). *Възлюбѣлати* означава ,силно желая нещо': *възлюбѣлаю бо видѣти вы*. (Речник 1954: R 1, 11 Chist). *Вы злвнстѣю възлюбѣлаете дѣхъ нже веселитѣ се въ насѣ*. (Речник 1954: Ja 5,5 Chist).

В анализираниите среднобългарски паметници откриваме глаголите *любѣти, любѣж, любѣшн; възлюбѣти, възлюбѣж; възлюбѣшн, полюбѣти, полюбѣж, полюбѣшн*. *Любѣти* означава:

1. Любя, изпитвам дълбоко преклонение пред някого или нещо, обичам: *абѣе послаетъ два отрока нхже сѣлах любѣше. мола н призываетъ твоего. тако влѣвнѣ спѣвѣти се* (РПЕ: ЖИР 100а); *азъ к томоу не мож се ба нж любѣ его*. (РСад: 220а); *Нж не вѣнатѣ Ахилей сивь, ни прѣклони се дондеже падѣ Патроклие, егоже велии любѣшѣ*. (МХ: 56')

2. Харесвам, предпочитам: *кож кобнлж любѣтъ вѣште въсѣхъ*. (МХ: 51).

Възлюбѣти, възлюбѣж, възлюбѣшн има значение 'възлюбя, обикна': и *възлюбѣши га ба твоего въсѣж дѣшеж твоеж, н въсѣж мыслн ж своеж* (РСад: 200а).

Полюбѣти, полюбѣж, полюбѣшн означава 'обикна': *Прият' же сего добрѣ онъ, тако друга, почѣте его н оугостн , и въсѣчьскы полюбн*. (МХ 54').

В ранната новобългарска епоха, представена от езика на Тихонравовия дамаскин, вече се срещат глаголите *любя, залюбя, милувам, обичам*. *Любя*, който е наследник на старобългарския *любѣтѣ*, означава:

1. Любя, изпитвам любовно влечение към лице от другия пол: *а тоби ймаше робѣнѣ агѣро ймето ѣи бѣше. й лежѣ със' нѣю й родѣ агѣра из'майла. й ѿтогѣзи авраѣмь любѣше агѣрѣ* 11.84б.

2. Любя, изпитвам силна привързаност и обич към някого, обичам: *а четвъртое пакъ детѣ да любѣишь бацѣ си й маѣка си, й да гѣи почѣтаишь кол'ко можѣ* 1.5. // Проявявам хубаво отношение към някого. *да въведѣме пѣтника дома си. й чюждѣи'ца й пришьл'ца. да гѣи любѣи' и да гѣи ймаме катѣ брѣта* 18.207.

3. Любя, харесвам нещо, нрави ми се да правя нещо: *й ѿн'зи безакѣннѣи цѣрь радѣваше се. й чѣи'ше жрѣтва на бѣсоовете. й любѣше да глѣда да се бѣють любѣе, й да си проливѣть кръв'тѣ* 9.64б.

4. Предпочитам, избирам нещо пред друго: *й тѣл'кова злѣ лежѣше, кол'кото любѣше да ѣмре. нежелѣи да ѣ живѣ да тѣгли так'вѣзи люта бѣлѣсть* 9.66б.

В ТД се среща и префигиран глагол със значение ,обичам'. Това е инхоативът *залюбя*, който означава ,залюбя, започна да изпитвам любов към някого или нещо, обикна': *и даде го ѣковѣ ѿтрѣкѣ своѣмѣ, и ѣлю дѣто е залюбѣнѣ ѿ нѣго* 33.236.

В ТД се открива и по-новият глагол *обичам*. Той произхожда от индо-европейския корен *-(*)-uk-*). От същия корен са глаголите *свикна/свиквам, отвикна/отвиквам, привикна/привиквам*, съществителното *навик* и т.н. *Обичам* е пример за развитие на ново значение на домашна дума. Той илюстрира семантичен развой от ‘имам навик’ до ‘върша нещо за успокоение’ и ‘права нещо с любов’ (БЕР IV, 1995: 743). След лабиални съгласни, в случая **b (об-)**, задният лабиален глайд *w* изпада: *облакъ, обнтн, облѣштн* (Velcheva, 1984: 61).

Обичам в ТД има следните значения:

1. Обичам, изпитвам чувство на дълбока привързаност към някого: *и пакъ каже. да обѣчете и да мѣлѣвайте сѣчкѣте члѣци* 1.5б.

2. Обичам, изпитвам сърдечно влечение към лице от другия пол: *защѣ щотѣ лѣоби и обѣче чюжа женѣ. той е... прѣлюбѣтворѣць* 1.6б.

3. Харесвам, нрави ми се, имам влечение към нещо: *ако ли щѣшь да навѣеши на сребрѣ лѣобство, а тѣ недѣи обѣчѣ иманѣе и стока* 19.207б.

В българските диалекти се срещат многобройни глаголи със значение ‘обичам’. В народните говори широко разпространение има наследникът на стария каузативен деноминатив *любѣнтн* – *люб’а*. Каузативната семантика при него е избледняла и той има следните значения:

1. Изпитвам любов, обичам: *У Будѣна по двѣ л’уб’а л’уби*. – Соф.; *Там л’уб’а еднѣ девѣйче*. – Разгр.; *Л’уб’а ѣа и щѣ ѣа взѣма*. – Род.; *л’уб’а* – Ситово, Пловд.; *Тоз, куйто нийѣ л’убѣше*. – Разл.; *Ме л’убѣше, дрѣга найде и ѣме ѣостаѣи*. – Кост.

2. Целувам: *Зе дѣ ги л’уби кунѣзмѣ нарѣт*. – Българи, Стр.; *Нивѣстана л’уби дѣдоно*. – См.; *л’уб’а* – Драм.; Гоцделч.; *Жда ти л’уба лицѣно*. – Род.; *л’убѣм* – Мад.

3. Осъществявам полов акт: *Йѣ си г’у л’убим, а онѣ трѣпайу на вратуту*. – Год.

В народните говори се срещат още:

Пол’убовам, пол’убвам, пол’убам, пол’уб’а означава:

1. Изпитвам любов, обичам: *Да похѣда, да ѣполиба*. – Копр.; *Убави мумѣ полибих*. – Панаг.; *И ѣѣзе да ѣа пол’уба*. – Копр.; *Снѣштаф да ѣа пол’уба*. – Дев.; *Мѣлку гу и пулибила*. – Карл.; *Мѣне ше пол’уб’ѣт*. – Чепеларе, Асгр.; *Та щѣ, мари, пол’уби*. – См.; *Чи г девѣйка пол’убил*. – См.; *Па тогаѣ Дѣнка полиби*. – Трън.; *Пул’убих момѣ хѣбавѣ*. – Елен.

2. Целувам:

– *пол’убвам* – Мезек, Свиленгр.;

– *Да л’олубат мѣѣа рѣка*. – Ард.; *Та ги пол’уби крѣстѣт*. – Стр.; *Пол’уби бело лицѣ Мѣтрино*. – Тетов.; *Излѣзе да се полибимѣ*. – Трън.; *Полиби чѣрни очѣнки*. – Род.; *Дай, братѣ, да те пол’уба едѣн пѣт*. – Гоцделч.; *Посрѣшнѣ млѣденицѣте, пулиби ги уттѣкѣ-уттѣм*. – Съчанли,

Гюм.; *Къл'а хми рѣки пол'уби*. – Драм.; *Дедо му рѣка пол'уби*. – Златоград.; *Девѡйа да си пол'уба*. – Чепеларе, Асгр.; *Не мѡжих да та пол'убѣ*. – См.

3. Харесвам: *Иѣ съм него покѣт'увал, ч'ѡрни ѡчи пол'убовал*. – Род.

4. Правя любов: *Тѡ ѡд фѡти и пол'уби*. – Драм.; *Стоен дѡвойка пол'убѣ/ край зелена лѡвада*. – Род.

Зал'убовам, зал'убуем, зал'убвам, зал'уб'а имат значение 'влюбвам се':

– *Зал'убвам – Кост.*; *Нито ка друг'ак да зал'убувам*. – Светлен, Попов.

– *Зал'убоват са момана и ѡунѡкѣн*. – Равна, Провад.; *Цар... г'у зал'убуе*.

– Калотина, Царибр.

– *Залѡби Стоѡн трѣ момѡ*. – Ботевград.; *Кѡй кѡйа залѡби*. – Банат;

И залѡби млѡда Магдалѡна. – Мирояне, Соф.; *Какву сам лѡбе зал'убил*.

– Манастир; *Онѡ ѡ зал'убило*. – Брез.; *Младѣте се зал'убиха*. – Дорково,

Велинград.; *И се зал'убих у тѡбе*. – Лер.

Зал'уб'а може да означава 'целуна': *Рѣку му залѡбише*. – Трън;

Наведе се да ѡа зал'уби. – Горна Диканя, Радом.; *Три пѣти ѡа зал'уби*.

– Ярлово, Самок.

Дол'уб'а означава 'любя докрай': *Мен даѡа стѡро, дол'убено*. – Пещ;

Кѡй чѣте, лѡбе, дол'уби. – Брезн.

Изл'уб'а означава 'любя всички, докрай': *Чѣ си залѡбил, излѡбил*.

– Бѡзовец, Лом.; *Тѡ ни изл'убиха момѣте*. – Петр.; *Сѣте девѡйки су и изл'убил*. – Вел.

Изл'убвам, като *л'уб'а* може да има значение 'целувам рѣка на всички': *изл'убвам* – Ард.; Асеновград.; Дев.; Мадан.; См.

Нал'уб'а 'любя до насита': *Ника лѡбе да налѡби*. – Лом.; *Барем са л'убѡф налѡби*. – Копр.

Нал'уб'а се 'любя се донасита': *Барем са л'убѡф налѡби*. – Копр.;

Не налѡби ли се, ѡанко, момѣ македунки. – Войнягово, Карл.;

Не нал'уби ли се Кульо. – Копр.; *Ка л'уби да са ѡнал'уби*. – Кост.; *Тѡдурка да са нал'убем*. – Чепеларе, Асгр.; *Да л'убиши, да са нал'убиши*. – См.

Отл'уб'а означава 'любя много, донасита': *Убави мѡми отлѡбих*. – Самок.

Прел'уб'а има значение 'любя докрай': *Пѣрвѡѡ ѡа л'уби, прел'уби*. – Брезн.

Разл'уб'а ,спра да обичам': *Елѡѡти бѡлка разл'убена*. – Тет.; *Чѣ съм ѡразл'убена, мѡмко*. – Самок.

Глаголѣт *обичам*, който открихме в езика на Тихонравѡвѡ дамаскин, се срѣща в народните говори. Има следните значения:

1. Изпитвам чувство на обич, любя: *обѡчам* – Бребевица, Пирот.; *ѡа си ѡѡѡбѡчам*. – Радилово, Пещ.; *обѡчам* – Гоцелѣч.; *Обѡчамутѣукато лѣшта на ѡВеликден*. – Дѣрманци, Врач.; *Млѡгу убѡчет бѡба ѡин'*. – Банат.

2. Харесвам, приятно ми е: *Тѡѡ мнѡго обѡча чернѡки*. – Ихт.; *Обѡчам ѡабуки*. Тръст. Плев.; *Тѡѡа убѡчат да ѡвадат пѣсмы*. – Банат.

3. Имам влечение към нещо, искам: *Йазека ндог обичам даусиуимам сичко*. Ихт.; *Обичах учителка да стана*. – Радилово, Пещ.; *Той не обича да ме пийта за сичко*. – Ботевгр.; *обичам* – Петр.; *Отишле на гроба кой обичале*. – Белогр.; *Кой обича да излезне да виде царевата черка*. Соф.; *Мръзеле и курваре не обичам*. – Рибарица, Етр.

4. Свикна: *Иунè се прво отеза кьдга презаш, после обикне и на си иде*. – Морава.

В народните говори се среща още глаголът *обикна*. Той означава:

1. Изпълня се с чувство на обич, започна да обичам': *Либе Елена обикна. Посегна та йа прегърна*. – Соф.; *Учитвърту удил'ение мъубикнъ*. – Кривня, Провад.

2. Свикна: *Човек се тешко обикне да жуви у тудж край*. – Морава.

Интересно е, че в тимошко-моравските говори е запазено старото значение на глаголите с корен *-ик-.

В народните говори се срещат още глаголите *гал'а*, *драговам*, *милвам*, *миловам*.

Глаголът *гал'а*, *галиш* е сроден с *желая* (БЕР I, 1973: 228). Според нас глаголът *гал'а* предполага да бъде отнесен към старите каузативни глаголи. Основания за това предположение виждаме във връзката с литовското *gėlti* 'жиля, бода' (БЕР I, 1973: 532), наличието на по-стар инфинитив *желѣти*, сръбския глагол *жељети*, *желим*, най-вероятно негов пряк наследник, старобългарския дуратив *желѣти*, *желѣш*, *желѣши*, *желая*, искам да постигна нещо', както и в наличието на *-и* (-н- от *ei - някога наставка, в наше време темпорална гласна).

В диалектите *гал'а* означава:

1. Обичам, любя: *Дено си гал'ам бѣличко Раде*. – Асеновгр.; Ивайловгр.; Дев. Крумовгр.; Мадан.; *Дай си ма, майчо, дай си ма, д'ено си гал'ал и зънам*. – См.; *Немам л'убе да гал'ам*. – Арда, См.; *Научи ме, майко, как да си гал'ам мѣмини*. – Петково, Егридер.; *Стойна гали ду двамина либѣвника*. – Пещ.; *Йа да взема штоно гал'ам*. – Златогр.; *Не см'е са гал'ели*. – Златогр.; *Ага ма е от сѣрдце галила, ште ма жѣли до три години*. – Чепеларе, Асгр.

2. Харесвам: *гал'ем* – Сталево, Хаск.; *Гал'аш ли ми шарени папуце*. – Райково, См.; *Галем с бубайка да да най високана планина*. – Река, См.; *Йаце гал'ам да хѣд'а на таванчека*. – Череларе, Асгр.; *Гал'ам да си те йаврум погл'одам*. – Брезе, См.

3. Галя леко с ръка като израз на нежност и обич: *гал'а* – Белосл.; Морава, ВТърн.; Монтана; *Галем гу*. – Златогр.; *Кога Ме тати галеше, тѣнка ми снага растеше*. – Кауфман, 1968, БГП, 527.; *Давам му бузки да гали*. – Ард.; *гал'а* – Самок.

Възвратната форма *гал'а* се означава:

1. Прява любов: *Дауси йадем и пием и двама да се галиме*. – Ситово, Род.

2. За човек – умилквам се, глезя се: *гъл'а_се* – Ръждавица, Кюст.; Гоцеделч.; За животно – скимтя: *гъли_се* – Разл.

В диалектите се срещат още:

Загал'ам се, загал'а се, който има следните значения:

1. Залюбя се: *Та_са загал'ат, ср'ашитат_са*. – Чепеларе, Асеновгр.; *Каквã съм момã загãлил*. – Ард.; Мадан.; Ивайловгр.; *Та_загãли тувã момечê, углавил_са и_са_уженили*. – См.; *Загãли Пенка, замãми, два йанãка*. – Чепеларе; *Тай_съм_си, майчу, загãлил живому мõжом жèнана*. – Асеновгр.; *Ами_сбм, майчу, загãлил х'ул'бецку, бèлу гркйнчê*. – См.; *Остави Стãнка каматна, загãли Рада работна*. – См.; *Мен ма е турчин загãлил*. – См.; *Дали е_друга загãлил, или пък е_загãнало*. – См.; *Злãта è турчин загãлил*. – Чепел.; *Злãта йа турчин загãлил, турчингн Тъмрчлийангн*. – Петково, Ард.; *Какво съм либе загãлил – вгз лице бело, червено, вгз бойче тгнко, височко*. – Мостово, Асеновгр.; *Загãлил бех, замãмилубех, малка мома, бела Рада*. – Стойките, Дев.; *Загãлгъл Диму две мõми*. – См.; *Загãлгългуса турчгн иумома*. – См.

2. Правя любов: *Каквã съм момã загãлил на висòкана планина*. – Широка лгка; *Майка ти_са погубили, либе ти_са загãлили, сестра ти_са_роб отвели*. – Славеино, См.

3. Погаля: *Сестра Евросима кога слезне доле уйахбри, та_загãли кон'а Карамãна*. – Кралев дол, Перн.

Глаголът *нагал'ам, нагал'а* означава 'любя до насита': *Барек са, майчу, нагãлих сливненски девойки*. – Павел, Среднород.; *Молих, та, майчу, да_ма не_главии, не_жèнии, йунãци да_са_нагалè и_л'убе да_си_отбера*. – Чепеларе, Асеновгр.; *Барем_са, майчинку, нагãлиих влахкйни мõми хубави*. – Широка лгка, Дьовлен.

Изгалвам, изгал'а означава:

1. Разглезвам: *Гоуизгãли дèтето, затòва èсти галèно*. – Кост.

2. Преставам да обичам някого: *Сос маугãли, сòс маумãми, изгãлиуме, измãми_ме*. – Устово, См.

3. Любя до насита: *Мори си_се_моми изгãлийа, мори, изгãлийа, изже_нийа*. – Род.

В диалектите се среща още глаголът *драговам (драгувам), драговам се*, който е деадектив от *драг*. *Драговам* има следните значения:

1. Обичам: *Пгк са_сме_евèл гãлили, гãлили и_драгòвали*. – См.; *Митра е_турчгн гãлила и_драгòвала*. – См.; *Йа Стãна л'уб'а, друга драгòвам*. – Гоцеделч.; *Йа си_ма_дайте, дено си_гал'ам, драгòвам*. – Лгджа, Ард.; *Дурде ма мõми милуват, милуват, мамо, драгуват*. – Булгаркьой, Кешан.

2. Живея с някого: *Йаз те тебе за либе избирах,/ а пгк ти ме с невера погуби,/ с невера до гроб да драгуваи*. – Бусманци, Соф.

3. Ухажвам: *Той йе йèцè драгòвал, пгк тã хич го йе не гãлила*. – См.

4. Милвам, галя: *драгòвам* – Бродилово, Малкотгърн.

5. Скъпя, ценя: *Желѝиме и драгòвам да нѣ обѝч'ят другите л'уде*. – Гоцеделч.

6. Разбирам се с някого: *Живовали, братя драговали*. – См.; *Две са момѝ живувале, живувале, драговале*. – Горни Пасарел, Самок.

5. *Веселя се: Не помне не на раждане, ни на Великден, ни на Герг'овден да съв се тѣй драговал*. – Дедеаг.

В народните говори възвратната форма *драговам се* означава ,обичам': *Че са смѣ млòчко гѝлилѣ, гѝлилѣ и ùдрагòвалѣ пѣк нѣмѣ да са з'òмѣм, че ни д̀умани не д̀ават*. – Ард. См.; *Нема да ни се умине, че са сме много галили, галили и драговали*. – Златогр.; *Та агѝ са драгòват двамѝнана, да са з'òмнат*. – Род.; *драгòвам* – Ваклиново, Гоцеделч.; *Ог̀дихте ли, че Мѝлка и Ив̀ан се драгòват*. – Стран.

Милвам и милувам са деадективи от мил. Интересно е да се отбележи, че деноминативни глаголи от мил (млѣ) се срещат в старобългарската и в среднобългарската епоха. Старобългарският *млòватн*, *млòуѣж*, *млòуѣшн* означава ,проверявам към някого съчувствие, състрадание, милосърдие, помилвам някого, простя му [греховете, прегрешенията]', а среднобългарският *с̀мнтн са* значи ,смиля се' (МХ 56'), но те са със семантика, която е встрани от целта на изследването.

Милвам в българските народни говори означава:

1. Глядя някого или нещо с рѣка като израз на нежност, галя: *Мѝкѣтѣ милѣв дитѣту*. – Лиляк, Тѣрг.; *милвам* – Девин., Елен.

2. Обичам: *Млòгу те милвам*. – Кост.; *Св. Кустадин ѣце хи милваше*. – Кор.; *Ив̀ан мѝлва Луца*. – Банат.; *Млòгу сме са милвале*. – Кайляр.; *Т'̀а мѣе млòгу милѣла*. – Новопаз.

3. Искам: *Ако и ти милваш, да се взѣмеме*. – Лерин.

Милувам има следните означения:

1. Обичам: *На̀умил да ѝа исп̀ита кòлго го мил̀ва*. – Банско; *Дѣка млòгу те мил̀вем, с̀инко Сил'̀ане*. – Прил.; *Гòспод го мил̀вал Нойа*. – Прил.; *Детето мошне си го̀умилуало ж̀дребчето*. – Прил.; *Мòй вн̀учинки, нѣма кòй да ве г̀лѣда и мил̀ва*. – Прил.; *И с̀ичките го мил̀вали по к̀ушти*. – Соф.

2. Харесвам някого, нещо: *Секула влаинче не милуа, Секула руба не милуа*. – Прил.; *Ич не мил̀веше вид̀елината*. – Прил.

3. Глядя някого или нещо с рѣка като израз на нежност, галя: *Завари малка мома, целува ѝа, милува ѝа*. – Тѣрг.; *Сенко Маргиту милувал, целувал и пет лева пари дал*. – Кюст.; *Донку цаливам, м̀лно мил̀вам* – Самок.; *Б'̀ало ми л̀йце мил̀ваш*. – Копр.

Возвратната форма *милувам се* означава:

1. Обичаме се: *Млòгу се мил̀ваха з̀Гòцето*. – Хѣрсово, Санд.; *С̀екой му заб̀ла̀знавал дѣка тòзку се мил̀ваа м̀жот ѝж̀ената*. – Прил.

2. Разбирам се с някого: *Два се б̀рата м̀лно милуваат*. – Вел., Санд.;

Бр̀ак'а й̀ако милували. – Банско; *Сестра с_Н̀ек'о се_й̀аку_милова̀ли.* – Трън.

В СБКЕ пряк наследник на л̀ювнтн (с_л) е *любя (се)*. Той има значение ,изпитвам любов; обичам; *любя се* правя любов'. Срещат се още: негови префигирани производни, техните вторични имперфективи, образувани с помощта на наставка -ва-: *влюбвам се/влюбя се, възлюбвам/възлюбя* 'залюбвам' обиквам', *долюбвам* ,само в отрицание – 'имам отрицателно отношение към някого или нещо; не го обичам съвсем', *залюбвам/залюбя* 'влюбвам се, обиквам', *налюбвам/налюбя* 'любя, любя се до насита', *отлюбвам/отлюбя* 'разлюбвам', *полюбвам/полюбя* 'любя по малко или от време на време', *разлюбвам/разлюбя* 'преставам да любя, да обичам някого'.

Цитираните глаголи имат сходна семантика, но изразяват различни НД. Според НД глаголите се разделят на семантично-словообразователни групи, обединени от семантична близост, която е обусловена от общи черти в протичането на глаголното действие (Грамматика, 1993а : 283). *Влюбя се* изразява ефективен НД, *възлюбя* и *залюбя* – инхоативен. *Долюбя* принадлежи към резултативно-дефинитивните глаголи. *Налюбя се* свързва с резултативно-кумулятивните глаголи. *Отлюбя* е резултативно-сатуративен, *полюбя* - атенуативен и *разлюбя* – декурсивно-резултативен (Ivanova, 1974).

В СБКЕ се срещат още глаголите с корен -в`ък- (*-ук-) *обичам, обиквам/обикна, заобичам*. *Обичам* означава 'изпитвам чувство на обич към някого или нещо; имам влечение към нещо; приятно ми е да правя нещо, изпитвам удоволствие; ям и пия с удоволствие', *обиквам/обикна* значи 'изпълвам се с чувство на обич, започвам да обичам', *заобичам/заобичвам* 'започвам да обичам, обиквам, заобиквам'. Както при глаголите *любя, залюбя* и т.н., така и при *обичам, обиквам/обикна, заобичам* значенията са свързани с чувство на обич, привързаност, симпатия към нещо.

Глаголите *галя, милвам* се срещат в СБКЕ, но не означават ,обичам, любя', както в диалектите. *Галя (се)* означава ,милвам, умилквам се', *милвам* има значение ,гладя някого или нещо с ръка като израз на обич и нежност; галя'.

От направения анализ могат да се направят следните изводи=

Съвременните глаголи със значение 'обичам' възникват в различни етапи от историята на българския език. Най-стар е глаголът *любя*, който е пряк наследник на отименния старобългарски каузатив л̀ювнтн. В ранната новобългарска епоха се появява глаголът *обичам*. Глаголите със значение 'обичам' са най-многобройни в българските народни говори. Там откриваме *гал'а, драговам, л'уб'а, милвам, милувам, обичам*. Броят им се увеличава неколkokратно, като се вземат предвид и префигираните *загал'а, изгал'а*

и т.н., докато в СБКЕ само глаголите *любя*, *обичам* и техните производни притежават семантиката ‘изпитвам чувство на обич’.

Ако се погледнат значенията на диалектните глаголи със значение ‘обичам’, ще видим, че те покриват широк спектър от човешки действия, чувства, взаимоотношения. В народните говори едни и същи глаголи - *л’уб’а*, *милвам*, *гал’а* - могат да означават ‘целувам’, ‘милвам’, ‘галя’ (напр. *Давам ъму бузки да гали.* - Ард.; *Зедъ гил’уби кунїзмите нарѣт.* - Българи, Стр.; *Майкътъ милвѣ дитѣту.* - Лиляк, Търг.), ‘обичам’ (напр. *Дѣно си гал’ам бѣличко Рѣде.* - Асеновгр.; *Л’уб’а ѝа и ште ѝа взима.* - Род.; *Млѣгу те милвам.* - Кост.), ‘харесвам’ (*Гал’аш ли ми шарени папуце.* - Райково, См.) и дори ‘извършвам полов акт’ (напр. *Да си ѝадем и пием и двама да се галиме.* - Ситово, Род.; *Ид си г’ул’убим, а онї трѣпайу на вратуту.* - Год.). Интересното е, че целуването може да бъде продиктувано както от уважение и почит: *Пѣл’уби светїцата.* - Гюм., така и от любов *В ъстана ште те пол’уби.* - Чепеларе, Асгр.

За разлика от *л’уб’а*, *милвам*, *гал’а*, *обичам* и *драговам* могат да означават само ‘изпитвам обич’, ‘харесвам’, ‘разбирам се с някого’, ‘веселя се’, т.е. те не назовават ‘целувам’, ‘милвам’. Интересно е, че диалектният глагол *обикна*, *обичам* пази старо значение ‘свиквам’.

В книжовния език глаголите *любя* и *обичам* са свързани със семантиката ‘изпитвам чувство на обич’, докато *галя* и *милвам* назовават действия, които човек извършва като израз на обич, нежност и т.н. В СБКЕ само глаголът *любя се* може да назовава ‘правя любов’.

Съкращения

МХ – Среднеболгарский перевод Хроники Константина Манассии в славянских литературах. (Авт. колектив). София, 1988.

РКЕНО – Речник на книжовния език на народна основа от XVII в. (върху текста на Тихонравовия дамаскин) (Авт. колектив). Изд. на Валентин Траянов. София, 2013.

РПЕ – Речник на произведенията на Патриарх Евтимий. (Под печат.)

РСАвД – Речник-индекс на словата на авва Доротей. Димитров, К. УИ „Св. св. Кирил и Методий” – Велико Търново.

СПИСЪК НА БИВШИТЕ ОКОЛИИ

Ард. – Ардинско

Асгр. – Асеновградско

Брезн. – Брезнишко

Вел. – Велешко

ВТърн. – Великотърновско

Велингр. – Велинградско

Вид. – Видинско

Новопазар. – Новопазарско

Пазар. – Пазарджишко

Перн. – Пернишко

Петр. – Петричко

Пещ. – Пещерско

Пир. – Пиротско

Плев. – Плевенско

Год. – Годечко	Пловд. – Пловдийско
Гоцделч. – Гоцделчевско	Прил. – Прилепско
Гюм. – Гюмюрджинско	Провад. – Провадийско
Дедеаг. – Дедеагачко	Радом. – Радомирско
Драм. — Драмско	Самок. – Самоковско
Златогр. – Златоградско	Санд. – Санданско
Ихт. – Ихтиманско	Слив. – Сливенско
Копр. – Копривщенско	Сливн. – Сливнишко
Кост. – Костурско	См. – Смолянско
Кот. – Котелско	Соф. – Софийско
Крумовгр. – Крумовградско	Трън. – Трънско
Кюст. — Кюстендилско	Търг. – Търговищко
Лер. – Леринско	Царибр. – Царибродско
Малкотърн. – Малкотърновско	Ямб. – Ямболско

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Van Veyk, N. (1962). O proizhozhdenie vidov slavyanskogo glagola. – *Voprosay glagolynogo vida*. Moskva. [Ван Вейк, Н. (1962). О произхождение видов славянского глагола. – *Вопросы глагольного вида*. Москва].
- Velcheva, B. (1980). *Praslavyanski i starobalgarski fonologichni izmeneniya*. Sofia [Велчева, Б. (1980). *Праславянски и старобългарски фонологични изменения*. София].
- Ganeva, G. (2012a). *Glagolnata sufiksatsiya v istoriyata na balgarskiya ezik s ogled izgrazhdaneto na vidovata opozitsiya. Avtoreferat*. Sofia [Ганева, Г. (2012а). *Глаголната суфиксация в историята на българския език с оглед изграждането на видовата опозиция. Автореферат*. София].
- Ganeva, G. (2012b). *Glagolnata sufiksatsiya v istoriyata na balgarskiya ezik s ogled izgrazhdaneto na vidovata opozitsiya. Disertatsiya*. Sofia [Ганева, Г. (2012б). *Глаголната суфиксация в историята на българския език с оглед изграждането на видовата опозиция. Дисертация*. София].
- Gramatika (1993a). (avtorski kolektiv). *Gramatika na savremenniya balgarski ezik. T. II. Morfologiya*. Sofia [Грамматика (1993а). (авторски колектив). *Грамматика на съвременния български език. Т. II. Морфология*. София].
- Gramatika (1993b). (avtorski kolektiv). *Gramatika na starobalgarskiya ezik. Fonetika, morfologiya, sintaksis*. Sofia [Грамматика (1993б). (авторски колектив). *Грамматика на старобългарския език. Фонетика, морфология, синтаксис*. София].

- Demina, E. (1968). *Tihonravovskiy damaskin. Bolgarskiy pamyatnik HVII v. Issledovanie i tekst.* Sofia [Демина, Е. (1968). *Тихонравовският дамаскин. Болгарският паметник XVII в. Изследване и текст.* София].
- Dobrev, Iv. (1982). *Starobalgarska gramatika. Teoriya na osnovite.* Sofia [Добрев, Ив. (1982). *Старобългарска граматика. Теория на основите.* София].
- Duychev, Iv. i kol. (1988). *Srednebolgarskiy perevod Xroniki Konstantina Manassii v slavyanskikh literaturah.* Sofia [Дуйчев, Ив. и кол. (1988). *Среднебългарският превод Хроника Константина Манасии в славянските литератури.* София].
- Ivanova, K. (1966). *Desemantizatsiya na glagolnite predstavki v savremenniya balgarski knizhoven ezik.* Sofia [Иванова, К. (1966). *Десемантизация на глаголите представки в съвременния български книжовен език.* София].
- Ivanova, K. (1974). *Nachini na glagolното deystvie v savremenniya balgarski ezik.* Sofia [Иванова, К. (1974). *Начини на глаголното действие в съвременния български език.* София].
- Totomanova, A.-M. (1989). Kam istoriyata na slovoobrazovatelните modeli pri glagolite s onomatopoeichen koren v balgarskiya ezik. – V: *EL*, XLIV, 5 [Тотоманова, А.-М. (1989). Към историята на словообразователните модели при глаголите с оноματοпоетичен корен в българския език. – В: *EL*, XLIV, 5].
- Totomanova, A.-M. (2009). *Iz istoriyata na balgarskiya ezik. Sbornik statii.* Sofia [Тотоманова, А.-М. (2009). *Из историята на българския език. Сборник статии.* София].
- Vaillant. A. (1948). *Manuel du vieux slave.* Paris.

ИЗПОЛЗВАНИ ЛЕКСИКОГРАФСКИ НАРЪЧНИЦИ

- БЕР 1971 – 2002 (*Авт. колектив*). Български етимологичен речник. Т. I – VI. С.
- БТР 2007 (*Авт. колектив*). Български тълковен речник. София: „Наука и изкуство“.
- Димитров, К. 2010. Речник-индекс на словата на авва Доротея. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“.
- Речник 1959 – 1997 (*Авт. колектив*). *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae paleoslavicae.* Nakladatelství československé akademie věd. Praha.
- Речник 2013 (*Авт. колектив*). Речник на книжовния език на народна основа от XVII в. (върху текста на Тихонравовия дамаскин). София: Изд. на Валентин Траянов.

- Речник 2012 (Авт. колектив). Идеографски диалектен речник на българския език т. I. София.
- Речник на произведенията на Патриарх Евтимий. (Под печат.)
- Старобългарски речник 1999 (Авт. колектив). Т. I. София: Изд. на Валентин Траянов.
- Старобългарски речник 2008: (Авт. колектив). Т. II. София: Изд. на Валентин Траянов.
- Фасмер I 1984: *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка. т. I – IV. Москва: Изд. „Прогресс“.

VERBS WITH MEANING 'TO LOVE' IN HISTORICAL AND CONTEMPORARY ASPECT

Abstract. The article is dedicated on the historical development of verbs expressing 'To Love'. The collected linguistic material is taken from the *Речник на старобългарския език т. I и т. II*, *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae paleoslavicae*, *Речник на произведенията на патриарх Евтимий*, *Речник на словата на авва Доротея*, *Среднеболгарский перевод Хроники Константина Манасия*, *Речник на книжовния език на народностна основа*, *Архива за БДР*. The article presents the appearance, the historical destiny and the distribution of the Old Bulgarian verbs with semantic 'to love'. It also analyzes the other meanings come 'to accustom' of *обикна*, 'to be in good relationships with someone of *драговам*, 'to kiss' of *полюбя* etc.

✉ **Dr. Kiril Parvanov, Assist. Prof.**
Institute for Bulgarian Language
Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski prohod blvd, bl. 17
Sofia, Bulgaria
E-mail: kkm75@abv.Bg